

ФІЛОЛОГІЯ

Кобелянська Оксана

ЯПОНСЬКА ПОЕЗІЯ ХАЙКУ В УКРАЇНІ

Японська поезія, і зокрема поезія в жанрі *хайку*, є настільки унікальним явищем в історії світової літератури, що залишається лише дивуватися чи навіть жалкувати, що Європа та інші країни світу вперше відкрили її для себе так пізно – тільки в другій половині XIX ст. Станься це раніше, можливо, усі ті глибокі демократичні зміни поетичних форм, жанрів, а головне – самої мови поезії, які спостерігалися в історії багатьох європейських літератур протягом XIX і на початку XX ст., також відбулися б значно раніше. Найбільшими шанувальниками японської поезії в Європі традиційно вважаються французи. Саме вони першими почали не лише перекладати, але й наслідувати японських поетів. І саме завдяки перекладам французькою мовою з оригінальною поезією таємничої й маловідомої в ті часи країни Далекого Сходу поступово познайомилась уся Європа.

Перші значні за обсягом переклади японської поезії на слов'янські мови, зокрема польську, російську та чеську, були зроблені з мови оригіналу лише в середині XX ст. Що ж стосується української мови, то до сьогоднішнього дня в Україні, якщо не враховувати окремих перекладів японської поезії, надрукованих у тих чи інших українських літературних часописах, а також деяких суто аматорських видань, вийшло друком лише кілька невеличких збірок японських віршів, написаних у жанрі *танка* та *хайку*. Ці два поетичні жанри (або “строфічні форми”, відповідно: 5-7-5-7-7 і 5-7-5 складів) охоплюють практично 90% усієї японської поезії, що налічує майже півтораста років історію, зокрема збірки “Японська лірика феодальної доби”, “Місяць над Фудзі. 100 японських хокку”, “Ісікава Такубоку. Лірика” і “Мацуо Басьо. Поезія”.

Перша з них містить 26 віршів японських поетів V–XIII ст., написаних у жанрі *танка* [Японська лірика...1931]. Але, незважаючи на незначну кількість перекладених Ол. Кременем поетичних творів, цінність збірки полягає в тому, що вона має велику за обсягом передмову (55 с.), яку можна розглядати як перший в українському літературознавстві науковий нарис з історії японської класичної поезії.

Збірку перекладів японських *хайку* О. Масикевича [Місяць над Фудзі 1971] можна класифікувати як експериментальну, оскільки автор вирішив зберегти у своїх перекладах строфічну форму оригіналу: перший рядок (у японському традиційному написанні – стовпчик) – 5 складів, другий – 7, третій – 5. Але всупереч власній експериментальній “японізації” своїх перекладів, кожному з віршів О. Масикевич дає назву, хоча в японських *хайку* назва, як правило, відсутня. Ось кілька прикладів перекладу віршів *Басьо* з цієї цікавої, як на нашу думку, збірки:

Осінь
Осінь. Ранній смерк.
Повіть гола, а на ній
гайворон сидить.

Старе озеро
Озеро старе.
Жабка плигнула, і плеск
в тиші пролунав.

Троянда
Ох! троянду ту,
що над шляхом виросла,
кінь недавно з'їв!

Гора Фудзі в дощі
Навіть в дні, коли
гору оповив туман, –
вся вона в красі!

Ворон у зимовий день
День зимовий. Сніг.
Ворон, осоружний всім,
миловидом став.

Цикади
Хто їх скрекіт чув,
не помітив як вони
скоро гинуть всі.

Надзвичайно високої оцінки заслуговують переклади Г. Туркова [Ісікава Такубоку... 1984; Мацуо Басьо... 1991]. Перша з його збірок містить поезії відомого й дуже популярного в сучасній Японії поета *Ісікави Такубоку* (1886–1912), який писав свої поетичні твори виключно в жанрі *танка*. А друга – переклади *хайку* (*хокку*)¹ патріарха японської класичної поезії *Мацуо Басьо*. Перекладам Г. Туркова властиві семантична точність, лаконізм, ліричність, хоча самі переклади, за малим винятком, були зроблені прозаїчною мовою²:

На всохлу гілку
сів ночувати крук.
Глибока осінь.

Старий ставок
Жабка стрибне –
сплеск пролунає.

Дика троянда квітла
поруч з дорогою – і опинилась
у паці мого коня!

Тиха весняна ніч!
Не можу очей відвести від людини,
що молиться у кутку.

О, як же я знемоців! –
Ївши морську капусту,
відчув пісок на зубах.

Блохи! Вошва!
Ще й кінська сеча
тече під подушку.

Туман – як щільна м'ячичка.
У день, коли не видно Фудзі, –
якийсь химерний настрій!

Ви подивіться
на звичайну гидку ворону, –
але сніжного ранку!

Незабаром помруть! –
Про це навіть думки нема,
коли чуєш цикад.

То мене проводжали,
то я проводжав... І нарешті –
осінь у горах Кісо.

Стулку черепашки від тіла
відривають – прощаюся, вирушаючи
у Футамі в кінці осені.

Чому цієї осені
ти так постарів?
Птах серед хмар.

Помітною подією в літературному житті України має стати також нова збірка перекладів японської поезії *хайку*. Мова йде про “*Антологію японської поезії: Хайку (XVII–XX ст.)*”, перекладену з японської мови та прокоментовану Іваном Бондаренком³, яка підготовлена до друку й найближчим часом має з’явитися на полицях книгарень країни.

“*Антологія*” містить переклади майже 1100 віршів, написаних у жанрі *хайку* відомими японськими поетами XVII–XX ст. Серед імен, репрезентованих у цьому виданні, – як загальноновизнані класики японської поезії: *Мацуо Басьо*, *Йоса Бусон*, *Кобаясі Ісса*, *Масаока Сікі*, *Нацуме Сосекі*, *Такахама Кьосі*, *Іїда Дакоцу*, так і поети-реформатори, що прагнули оновити жанр *хайку*, вийти за межі його формально-структурних і тематичних канонів: *Накацука Іппекіро*, *Танеда Сантока*, *Одзакі Хосай*.

Важливо підкреслити, що це буде перше в Україні видання перекладів японської поезії академічного характеру, оскільки окрім передмови та докладних біографій усіх японських поетів, чиї вірші були включені до “*Антології*”, перекладені в ній твори супроводжуються численними примітками й коментарями історичного, культурологічного та країнознавчого змісту.

Безсумнівною заслугою перекладача ми вважаємо те, що на відміну від своїх попередників він перекладав японські *хайку*, використовуючи той чи інший віршовий розмір, характерний для української поезії (переважно – ямб), а тому його переклади сприймаються саме як поезія, легко читаються й добре запам’ятовуються.

Варто зазначити й те, що для читачів, які знають або вивчають японську мову, ієрогліфічні написання та особливості читання окремих японських слів у оригіналах віршів (а японські тексти перекладених *хайку* також наводяться в “*Антології*”, що безперечно підвищує її значущість та цінність для фахівців) супроводжуються фонетичною транскрипцією (*фуріганю*).

Оскільки прізвища деяких японських поетів, вірші яких були долучені до цього видання, не дуже відомі широкому читацькому загалу, ми визнали за доцільне перед добірками *хайку* в перекладах І.Бондаренка надати короткі біографії всіх поетів з “*Антології*”:

МАЦУО БАСЬО

(1644–1694)

Мацуо *Басьо*⁴ (Мунефуса) народився 1644 р. у м. *Уено* в родині самурая. Завдяки батькові та старшому братові, які чудово знали японську й китайську класичну літературу, він спромігся отримати дуже добру освіту.

У 1672 р. *Басьо*, який уже тоді був досить відомим поетом, назавжди покидає сім’ю й переїздить спочатку до *Кіото*, а потім до *Едо* (*Токіо*), де примикає до однієї з найвідоміших у ті часи поетичних шкіл “*Данрін*”. Згодом він обирає собі псевдонім *Тосей* і створює власну школу *хайкай*. До її складу поступово увійшли його численні учні й послідовники: *Дзьосо*, *Кьорай*, *Кікаку*, *Рансецу*, *Сампу*, *Сіко* та ін.

Після того, як узимку 1682 р. пожежа знищила його “*бананову хатинку*” – *басьо-ан* (а саме таку назву поет дав своїй хатці на околиці столиці, придбаній на кошти одного з його учнів – *Сампу*, і саме звідси походить його останній літературний псевдонім “*Басьо*” – досл. з япон. “*банан*”, “*бананове деревце*”), поет вирушає в багаторічну подорож по країні. Лише іноді з новими віршами та дорожніми щоденниками повертається він до *Едо*, щоб через деякий час знову вирушити в дорогу. Помер *Басьо* 1694 р. у м. *Осака*.

Окрім численних *хайку* (*хокку*), що увійшли до складу таких відомих поетичних збірок Мацуо *Басьо* та його учнів, як “*Зимові дні*”, “*Весняні дні*”, “*Занедбане поле*”, “*Довгастий гарбуз*”, “*Мишок вугілля*”, “*Солом’яний дощовик мавпи*” (книги перша та друга), він залишив по собі кілька ліричних щоденників: “*Смерть у дорозі. Записки мандрівника*” (“*Кістки, що біліють у полі*”) (1684), “*Подорож до Сарасіні*” (1688), “*Стежками півночі*” (1688), “*Записки з дорожньої скриньки*” (“*Листи поета-мандрівника*”) (1690–1691) та ін.

Засохла гілка –
Крука притулок.
Осіній вечір.

Старий ставок.
Пірнуло жабеня –
Вода сплеснула.

Обабіч шляху
Цвіт гірських троянд –
Коню піджива.

Весняна ніч!
У храмі у кутку
Казкова тінь самотньої прочанки.

Піщинка з водоростей
Скрипне на зубах –
І так пронизливо відчуєш свою неміч!

Прокляті воші, блохи!
Ще й коняка
Малу нужду справляє в головах!

Осіння паморозь!
Рукою доторкнешся –
І на долоні сльози палахтять.

Промовиш слово –
Крижаніють губи.
Осіній вітер.

Прощається весна!
Пташки голосять.
У риб – німотні сльози на очах.

Накуй, зозуле,
Ще і самоти
Мені, сумному!

Так чи не так,
А витернів усе
Цей виснажений очерет під снігом.

Туман і мряка
Застять Фудзіяму,
А все одно – не відвести очей!

Навіть ворона,
Що обридла всім,
Красунею здається сніжним ранком!

Немає й натяку
На неминучу смерть
В цикад цвірчанні.

Прощався я,
Прощалися зі мною.
І ось, нарешті, осінь у Кісо!

Немов молюск, відірваний від стулок,
Услід за осінню
В Футамі попливу!

Птах поміж хмарами!
Чому таким старим
Цієї осені себе я почуваю?

Роса спадає.
Як би я хотів
Відмити нею світ цей шолоудивий!

Облиш, мій любий друже,
Свій баитан!
Давай вечірню свіжість смакувати!

Аби опертися,
За колосок хапаюсь –
Розлуки розпач!

У храмах Нарі
Запах хризантем
І Будд численних почорнілі лица.

По світу білому
Мандрую все життя,
Неначе клаттик поля бороную.

ЙОСА БУСОН

(1716–1783)

Йоса Бусон – художник і поет, поетичну спадщину якого деякі японські та зарубіжні літературознавці оцінюють навіть вище, ніж поезію самого Басьо. Народився Бусон 1716 р. у селі Кема, неподалік від Осаки, у сім'ї заможного селянина на прізвище *Танігуті*. Йоса Бусон – останній з літературних псевдонімів поета, який він обрав собі вже у зрілому віці, коли жив у *Едо* (Токіо).

З дитинства Бусон захоплювався малюванням та поезією, чудово знав японську й китайську класичну літературу. Коли йому виповнилося 18 років, він їде до *Едо*, де продовжує навчатися живопису та поезії, ставши учнем відомого в ті часи поета *Хаяно Хадзіна* (1676–1742) – одного з послідовників Мацуо Басьо.

Після смерті свого вчителя Бусон залишає *Едо* й вирушає в мандри по країні. Він повторює маршрут, яким колись пройшов великий Басьо, і власноручно переписує його щоденник “*Стежками півночі*”, супроводжуючи рукопис чудовими малюнками. Взагалі за життя Йоса Бусон був більше відомий як художник, ніж поет. Поселившись остаточно в *Кіото*, він відкрив там власну школу живопису й став одним із засновників та провідних майстрів художньої школи “*нанга*” (або ще: “*бундзінга*”), до складу якої входили художники-інтелектуали. Усі вони були чудовими знавцями й прихильниками китайського живопису, а тому малювали переважно китайські пейзажі, які часто були своєрідними картинами-ілюстраціями відомих шедеврів китайської поезії, повний текст чи уривки з яких також записувалися на картині.

Водночас зі школою живопису Йоса Бусон створює також у *Кіото* власну школу поезії *хайкай*, головним гаслом якої було – “Повернення до Басьо!”. Серед найталановитіших учнів Бусона слід назвати імена *Тайгі* та *Сьоха*.

*Минуле проплива
Перед очима.
Осілля мряка.*

*В старому озері –
Солом'яна сандаля.
Зі снігом дощ.*

*Осілля возники!
Базар старовини
У чарівній і стародавній Нарі.*

*Щовечора весняного
Чомусь
Минуле згадую.*

*Стареча осінь:
Пережити б вечір!
А потім ранку черга настає.*

*Сокирою ударив і завмер –
Зимовий гай
Залився ароматом!*

*Весна відходить!
Де ж я загубив,
Нехай і поганенькі, окуляри?*

*Краплинки сліз
На свічці застигають ...
Вечірні журавлі!*

*З півми пекельної
Моя душа волає.
Осілля ніч.*

*Вечірні сутінки, світанок ...
Деся між ними –
Весняна ніч.*

*День зміни одягу!
Здивованість дитяча
У жінки божевільної в бровах.*

*В заметах снігових
Коматі-храм.
Йде на рік обоє постаріли!*

*Минулий рік
Був не таким сумним!
Осіній вечір.*

*На самоті дорогами Кісо
Плетує за осінню,
Старіючи потроху.*

*Весняний вітер
Пряний дух соломи
Доносить від чернечого бриля.*

*Весняний дощ!
Одначе, попри все,
Сьогодні теж, як завжди, вечоріє.*

*Під дощем весняним,
Розмовляючи, йдуть
Накидка солом'яна і парасолька.*

*Своя вірада
Є і в самоті!
Осінні сутінки.*

*Квітуча слива
Посипає траву
Рожевим перламутром пелюсток.*

*Десь близько ста хатинок у селі.
І жодного двора –
Без хризантеми!*

*Весна відходить!
Запізніла вишня
Розгублено їй дивиться услід.*

КОБАЯСІ ІССА

(1763–1827)

Кобаясі Ісса народився 1763 р. у селі *Касівабара* (провінція *Сінано*) у родині заможного селянина *Кобаясі Ягохея*. Його мати померла в молодому віці, а мачуха зробила все можливе, щоб майбутній поет уже в чотирнадцять років назавжди залишив сім'ю й поїхав шукати долі до *Едо* (*Токіо*). Перебравши там безліч професій, Кобаясі Ісса знайшов своє покликання в поезії і став поетом.

Подорожуючи по країні, він заробляв на життя складанням *хайку* та викладанням поезії. Коли йому виповнилося 39 років, Ісса повернувся до рідного села, де застав тяжко хворого батька, якого доглядав, поки той не помер у нього на руках. Зворушливе ставлення сина до свого батька, філософські роздуми поета про людське життя й навколишній світ відбилися в ліричному щоденнику Кобаясі Ісси "*Останні дні батька*" ("*Тіті-но сю-ен-ніккі*"), який він написав у 1801 р.

Після численних судових розглядів і суперечок з мачухою та її дітьми поет отримав нарешті свою частку батьківського спадку й зміг вперше одружитися, коли йому було вже 50 років. Молода дружина народила йому чотирьох синів і доньку, але всі вони померли ще в дитячому віці. Незабаром померла й дружина поета – *Кіку*, яку він палко кохав і за якою сумував до самої смерті, хоч і був ще двічі одружений і навіть мав дітей.

Окрім ліричного щоденника "*Останні дні батька*" (1801), творчий спадок Кобаясі Ісси складають літературні есе, дорожні записи, книга прози та віршів "*Моя весна*" ("*Ора-га хару*") (1819), а також майже двадцять тисяч *хайку*.

*Довкола тиша!
В озері на дні
Захмарені вершини спочивають.*

*Фазан токує так,
Немов це він
Відкрив сьогодні в небі першу зірку.*

*Тисячоліття
Чи лише сьогодні
У небі так курличуть журавлі?*

*Не гелгочи, гусаче!
В грішнім світі, куди не глянь,
Кругом – одне і те ж.*

*Забутий храм.
І саме біля нього
Чомусь так буйно сакура цвіте!*

*Яке шахрайство!
Квіти для людей
У грішнім світі!*

*Який красивий паперовий змії
Піднявся в небо
Над житлом убогим!*

*Не плач, цвіркунчику!
Бо навіть у зірок
Кохання без розлуки не буває.*

*Де саме на Молочному Шляху
Зоря моя
Сьогодні заночує?*

*Скрекочуть жаби.
Що їх веселить
У цьому світі?*

*Мабуть, оця
В заметах снігу хатка –
Моя остання стріха на землі!*

*Роса зникає,
Як якийсь непотріб
Брудного світу.*

*Сідницями
До Бога повернувшись,
Скрекочуть жаби.*

*Стареча кволість!
Гілку на підпал
Не можу об коліно поламати.*

*Квітуча сливо!
Підкажи гостям:
Зіпсований замок – про людське око!*

*Що б не було,
Але на схилі літ
Лише на тебе, Боже, покладаюсь!*

МАСАОКА СІКІ

(1867–1902)

Масаока Сікі (Масаока Цуненорі) народився 1867 р. у м. Мацуяма, що на о. Сікоку. У 1890 р. він вступив на літературний факультет Токійського університету, по закінченні якого поселився в містечку *Herici*, поблизу столиці, де вчителював і продовжував писати свої вірші: до них він мав пристрасть ще з раннього дитинства.

Свій шлях до великої літератури Масаока Сікі почав з критики Мацуо Басьо й протиставлення поетики визнаного патріарха японської поезії творчому методу Йоси Бусона. Саме Бусона, а не Басьо, вважав він неперевершеним майстром хайку й саме його закликав наслідувати,

звертаючись до сучасних поетів, що працювали в цьому жанрі. Критиці всесвітньо відомого класика японської поезії присвятив Масаока Сікі своє перше літературне есе “Розмови про Басьо” (“Басьо дзацудан”) (1893).

У своєму наступному літературному маніфесті “Принципи поезії хайку” (“Хайкай тайю”) (1895) він формулює власну концепцію жанру хайку, оцінюючи цей жанр як особливий твір мистецтва й ставлячи його на один рівень з романом та живописом.

Заснований Масаокою Сікі в 1897 р. поетичний часопис “Хототогісу” (“Зозуля”) зіграв надзвичайно велику роль в історії японської поезії, відкривши шлях до літератури цілій когорті молодих і талановитих поетів кінця ХІХ – початку ХХ ст., багато з яких вважали Масаоку Сікі своїм учителем. Несподівана популярність цього нового літературного видання серед читачів сприяла черговому відродженню жанру хайку в Японії.

Свій літературний псевдонім – “Сікі” (досл. з япон. “зозуля” /один із видів цього птаха) поет обрав не випадково. З юних літ він був хворий на сухоти, від яких і помер у 1902 р., коли йому виповнилося лише 35 років. За стародавньою японською легендою, у зозулі, коли вона співає, з горла сочиться кров.

*Вишневий цвіт
До глечика прилип.
Вино воістину божественним зробилось!*

*Мій рідний край!
Куди не подивлюся –
Повсюди гори усміхаються мені!*

*Рубаю дрова.
Знов на самоті
Сестрі молодшій зиму зимувати.*

*Між сливами
Зі свічкою в руках
Красуня ходить.*

*Ми ще живі з тобою!
Ми зустрілись,
Осінній вітре!*

*Я йду назавжди,
Ви застаєтеся.
Дві різні осені!*

*Немов пісок крізь пальці
Плинуть хмари.
Ранкова осінь.*

*Серед гвоздик –
Метелик білокрилий.
Чиясь душа?*

*Гірської сакури розкішний білоцвіт!
Біля воріт
Чекає мати сина.*

*“Помилуй, Боже!” –
В храмі Ісіте.
Рис колоситься.*

*Яка картина!
Журиться красуня,
Зламавши гілку сливи мимохіть.*

*Питаю долю –
Жеребок тягну.
Осінній вітер!*

*Минає осінь –
І в моїй душі
Немає ані Бога, ані Будди!*

*Цикад осінніх спів –
Такий дзвінкий
Напередодні смерті!*

*Посеред сосен
Щулиться від холоду
Ранкове сонце.*

*І знов самотність!
Падають зірки
На зміну зорепаду феєрверка.*

*Скільки ж залишилось
Мені на цьому світі?
Коротка ніч. Одна коротка ніч!*

*Як завжди січень
Рік новий почне,
А жити як завжди у сьогодні!*

*Лаванду під подушку –
І мені, недужому,
Весна замайоріє.*

НАЦУМЕ СОСЕКІ

(1867–1916)

Нацуме *Сосекі* (1867–1916), справжнє ім'я якого було *Нацуме Кінносукє*, увійшов до історії японської літератури насамперед як прозаїк-новатор. У жанрі роману літературознавці Японії відводять йому таке ж почесне місце, як і *Сікі* в жанрі *хайку*.

Після закінчення школи Нацуме *Сосекі* вступив на англійське відділення Токійського університету, потім – до аспірантури. *Сосекі*, який спочатку працював учителем англійської мови на о. *Сікоку* (1895–1900), а після стажування в Англії (1900–1902) викладав англійську літературу в Токійському університеті, літературною діяльністю почав займатися досить пізно. У 1905 р. він друкує свої перші сатиричні повісті “*Я – кіт*” і “*Хлопчисько Ю*”, а також роман “*Трава в головах*”, які принесли йому гучну славу й зробили відомим письменником не лише в Японії, але й за її межами.

У 1907 р. Нацуме *Сосекі* залишає посаду університетського викладача й починає працювати редактором літературного відділу газети “*Асахі*”. Окрилений успіхом своїх перших книг, він продовжує багато писати. З-під пера *Сосекі* один за одним виходять експериментальні романи, написані під очевидним впливом екзистенціалізму та фрейдизму: “*Шахтар*”, “*Ночі мрій*”, а також романи-трилогії: “*Сансіро*”, “*Потім*”, “*Брама*” та “*Поки не скінчилося рівнодення*”, “*Подорожній*”, “*Серце*”.

Водночас він пише й літературні есе, які завжди викликали бурхливий відгук у суспільстві і особливо – серед японської інтелігенції: “*Спогади й інше*” (“Омоїдасу кото надо”, 1910–1911), “*Суспільство і я*” (“Сякай то дзібун”, 1913), “*У вітрині*” (“Тарасудо-но уті”, 1915).

За своє життя *Сосекі* написав близько 2500 *хайку*, що не так уже й багато, якщо порівнювати цю кількість із поетичним спадком інших поетів, які писали в цьому жанрі. Але якби *Сосекі*, окрім цих *хайку*, нічого більше не написав, він усе одно увійшов би до історії японської поезії, як талановитий і самобутній поет. Саме ці вірші, що вперше вийшли друком під назвою “*Збірка хайку Сосекі*” (“Сосекі хайку сю”) у видавництві “*Іванамі съотен*” (Токіо) 1917 р., тобто вже після смерті *Сосекі*, дозволяють краще зрозуміти бунтівливу й водночас надзвичайно вразливу душу письменника, яку за життя він майже нікому й ніколи не відкривав.

*Заразливістю позіхань допікиши,
Цей довгий день
Скінчився врешиті-решит!*

*Давай спочатку!
Тільки ти, зозуле,
Не плач, а смійся!*

Вдихаю запах
Рідної землі.
Соснова осінь!

Такою ж крихіткою,
Як ота фіалка,
Хотів би народитись я на світ.

І до тих, хто пішов,
І до тих, хто ще тут,
Повертаються з вирію гуси.

Людина помирає –
Журавель з'являється на світ,
Такий яскравий і такий холодний!

Якщо здмухнути пил
З твого кота,
Чи осінь забринить?

За цілу ніч
Лише один гусак
Повз ясний місяць пролетів сьогодні.

ТАКАХАМА КЬОСІ

(1874–1959)

Такахама Кьосі народився 1874 р. у м. Мацуяма на о. Сікоку, помер 1959 р. у м. Камакура. Він вважав себе учнем Масаоки Сіки – свого земляка, з яким товаришував і якого в 1898 р. змінив на посаді редактора часопису “Хотото-гісу” (“Зозуля”). Активна діяльність Такахама Кьосі на посаді редактора цього часопису сприяла значному зростанню популярності хайку й появи в японській поезії ХХ ст. нових імен талановитих поетів, багато з яких, у свою чергу, вважали себе його учнями, як наприклад, Гіда Дакоцу чи Мідзухара Сюосі. Стосовно поетики, тематики та мови хайку Такахама Кьосі дотримувався традиційних поглядів на класичні закони жанру, але в питаннях форми й сам досить часто відступав від канонічного сімнадцятискладового (5-7-5) розміру хайку, якщо вважав, що це йде на користь композиції вірша, робить його ліричнішим, поетичнішим або сприяє кращому розумінню авторського задуму читачем. Свої концептуальні погляди щодо жанру хайку поет висловлював у численних літературних есе, трактатах і статтях, які також друкував на сторінках часопису “Хототогісу”.

Збірки власних віршів Такахама Кьосі komponував за сезонним принципом: *весна – літо – осінь – зима*, тобто так, як цього вимагала традиція, що склалася ще за часів Басьо в ХVІІ ст. Але не вважав цей принцип обов'язковим і непорушним.

Особливостями стилю Такахама Кьосі, який безсумнівно належить до когорти найкращих японських поетів ХХ ст., можна вважати метафоричність багатьох його віршів (хоч загалом, метафори в цьому жанрі поезії трапляються рідко), а також надзвичайну спостережливість поета, його увагу до таких деталей, які зазвичай лишаються не помітними для більшості людей.

Спадаючи,
Півонії листок
Востаннє озирється на сонце.

Її півонією білою зовуть,
Проте рожевого
Також крихтину має.

Пелюстку квітки ухопив рукою.
Розкрив кулак, щоб глянути –
Нема!

Змія втекла,
Залишивши в траві на мене кинутий
Очей холодних погляд.

Що б не поставив я –
За кожною з речей
Осіння тінь з'являється відразу.

Він – одне слово,
Одне слово – я,
А за вікном згасає пізня осінь.

*Далеко в небі
Хмари пропливають.
За хмарами услід і я їду.*

*Немов на палицю настромлюю літа.
Минулий рік ...
Теперішнього черга!*

ТАНЕДА САНТОКА

(1882–1940)

Танеда Сантока (Танеда Масаїті) народився 1882 р. у м. Хофу (префектура Ямагучі). Після закінчення школи вступив на літературний факультет одного з найстаріших і найвідоміших університетів Японії – Васеда-дайгаку, але через деякий час покинув навчання й почав життя поета-мандрівника, пішки обійшовши практично всі куточки країни.

Активний прихильник дзен-буддизму, Танеда Сантока не вважав суттєвими будь-які матеріальні атрибути людського існування й звик у своєму житті завжди задовольнятися мінімумом, необхідним для фізичного виживання. На жаль, у цей мінімум з роками все частіше і у все більшій кількості входила й горілка, від якої поет і помер у своїй самотницькій хатинці в горах поблизу м. Мацуяма на о. Сікоку, коли йому ще не виповнилося й 58 років.

У своїх творах Танеда Сантока був таким же бунтарем, самотником і циніком, як і в житті. До того ж, він був прихильником вільного стилю в поезії, тому більшість його хайку не відповідала формальним ознакам і канонам цього жанру. Що ж стосується їх змісту, то головним мотивом його поезії була самотність, яку Сантока іноді проклинав, але яку він ніколи не проміняв би на щось інше, оскільки найбільше в житті цінував свободу.

Поет залишив після себе кілька збірок хайку “Дитина чаши для подаяння” (“Хаті-но ко”, 1932), “Чагарникова пагода” (“Сомо-ку-то”, 1933), “Подорож у гори й по воді” (“Сан-ко суй-ко”, 1935), “Бур’яновий пейзаж” (“Дзассо фукей”, 1936), “Листя хурми” (“Какі-но ха”, 1938) та ін. Але справжня слава й популярність прийшли до Танеди Сантоки вже після його смерті. В Америці та Європі серед шанувальників поезії хайку Сантока взагалі вважається одним із найкращих японських поетів ХХ ст.

*Поміж життям і смертю –
Тільки сніг,
Що падає і падає на землю!*

*Сідаю на траву,
Що осінню
Вже стала!*

*То сплю,
То прокидаюсь,
А навколо – бушує листопад!*

*Здалося, хтось прийшов!
Ні! Лиш осінні листя
Спадає з мушмули.*

*Плететься спереду
Мій вигляд зі спини.
Осіння мряка!*

*Звук крапель
Дощових
Також постарів.*

*Замерзло дзеркало?
Чи й справді то було
Моє обличчя?*

*Ще й досі
Не помер!
Осіння мряка.*

*Байдужий, байдужий,
Холодний, холодний
Сніг, сніг!*

*Один-однісінький
Світ за очі плетусь
Під снігопадом.*

*Той ворон,
Що на дереві сухому,
Теж січень пережив!*

*Посеред спокою гірського
Вечорами
Вечірні дзвони!*

*Чи радість,
Чи журба,
А трави зеленіють!*

*Смакую рис
І синє-синє
Небо!*

*Пронизує все тіло
Смак води.
Що ж! Дійсно – осінь!*

*Ці звуки!
Дощ
Осінній?*

*На самоті стрічаю рік Новий,
Проте і випити,
І закутити є чим!*

*Що таке смерть!
В холоднім небі хмара,
Що обрієм далеким проплива!*

*Сніг падає
На сніг
Посеред тиші.*

*З сьогоднішнього дня обводжу колом
В календарі новому
Дні нові.*

*Чи довго ще
По світу мандрувати
Та підстригати нігті на ногах?*

*Лише вода
Сьогодні
На сніданок!*

*Цвірчи, цвіркунчику!
Цвірчи,
Поки живий!*

*Під вухо –
Камінь:
Хмари проводжаю!*

*На цього краба
Я не наступив –
Каліка!*

*Осінній дощ?
Чи сльози на очах
Від несподіваного співчуття людського?*

*Чудовий шлях
До гарної будівлі –
До крематорію!*

*Пориви вітру з гір
Погойдують дзвіночок.
Як жити хочеться!*

ОДЗАКІ ХОСАЙ

(1885–1926)

Одзакі *Хосай* народився 1885 р. у м. *Тотторі* й прожив коротке життя, у якому було стільки розчарувань і зневіри, стільки невдач та лиха, що вистачило б і на кілька людських життів. Поезія була його єдиним притулком, його гаванню, у якій поет ховався від життєвих негод і штормів.

По закінченні кількох навчальних закладів він з 1912 р. працював у страховій компанії, з якої через деякий час був звільнений. У 1920 р. *Одзакі Хосай* їде шукати долі до Кореї та Маньчжурії, звідки повертається в 1923 р. тяжко хворий і без копійки за душею. Залишивши разом із надією знайти роботу, свою сім'ю, проклятий близькими й колишніми друзями, він починає життя волоцюги й мандрує по країні, ніби намагаючись втекти від несправедливих дорікань, життєвих негараздів і тяжких спогадів про минуле.

Як і *Танеда Сантока*, *Одзакі Хосай* дотримувався в поезії вільного стилю, за який його часто критикували й відмовлялися друкувати. Саме тому перша збірка творів поета побачила світ лише після його смерті. А помер *Одзакі Хосай* 7 квітня 1926 р. на невеличкому острові *Сьодо*, розташованому на Внутрішньому Японському морі.

Коли японські читачі вперше познайомилися з віршами *Одзакі Хосая*, то відкрили для себе в його поезії настільки пронизливий, настільки гострий і щирий біль серця поета, що його ім'я відразу ж стало символом людського страждання, символом знівеченого жорстокими законами сучасного суспільства життя пересічної маленької людини, яка з народження приречена цим суспільством на нікчемність, самотність і смерть.

*Опале листя на землі прибрав,
А перехожий
Навіть не помітив.*

*Впродовж усього дня –
Лише мовчання тіні
Метелика.*

*Стола письмового
Висовую шухляди
І знову в порожнечу їх дивлюсь.*

*І кашляю
Я теж
У самоті.*

*Невже мене ти, мамо, народила,
Щоб я у діжках
Овочі солив?*

*Дорогою
Плететься спозаранку
Маленьке цуценя.*

*У повній самоті
За колюванням тіні
Спостерігаю.*

*До мене раптом
З сутінків вечірніх
Горобчик одноногий завітав.*

*Розтулюю кулак
І пальці розглядаю.
Самотності печаль!*

*З лицем обвислим
Каятись
Іду.*

*Ти ба! Якими білими стають
Підошви ніг,
Якщо відмити добре!*

*Із-за весняних гір
Димок
З'явився.*

ІІДА ДАКОЦУ
(1885–1962)

Ііда Дакоцу (справжнє ім'я – Ііда Такедзі) народився 1885 р. у селі Сакаї-гава (префектурі Яманасі). Навчався на літературному факультеті університету Васеда, де вивчав англійську літературу й почав писати вірші, які надсилав до редакції часопису “Хототогісу”. Його хайку дуже сподобалися Такахамі Кьосі – редакторові часопису, який усіяко заохочував молодого поета, друкуючи його твори й відзначаючи безсумнівний талант Ііди Дакоцу у своїх літературних статтях та поетичних оглядах. Вдячний за дружню підтримку відомого поета, Ііда Дакоцу завжди вважав і називав Кьосі своїм учителем.

За сімейних обставин Ііда Дакоцу в 1909 р. змушений був залишити навчання в університеті, повернутися в село на батьківську ферму й практично все життя займатися сільським господарством. Однак це не завадило йому писати хайку. З 1914 р. він знову починає регулярно надсилати до редакції “Хототогісу” свої вірші.

Його поезія вирізнялася на фоні творів інших японських поетів ХХ ст. своєю романтичністю, ліризмом і навіть казковістю. Але досить часто в ній звучали й трагічні мотиви, оскільки під час Другої світової війни Ііда Дакоцу втратив двох синів.

Будучи прихильником класичного стилю хайку, поет не цурався також яскравих метафор і порівнянь, сучасної лексики, які додавали його творам поетичності, робили його вірші актуальнішими.

Окрім останньої підсумкової збірки своїх хайку “Гендай хайку бунгаку дзенсю” (1957), Ііда Дакоцу видав за життя ще кілька збірок власних поетичних творів, серед яких найбільш популярною у читачів була його книга “Вірші гірських стежин” (“Санро сю”, 1932).

Десь над верхів'ям річки
Сходить місяць.
Роса вечірня.

На землю,
Що вже осінню пропахла,
Цикади мертві падають з дерев.

Поміж засніжених вершин
Луна
Плазує.

Цикаді спійманій
У очі зазирнув
І неминучість осені побачив!

Дарую сон, в якому поспіль:
Сніг, узгір'я вдаліні,
А потім – небо!

Холодний труп.
Посвистує у ніздрях
Осінній вітер.

Я п'ю очей твоїх
Округлі намистинки,
Росиста осінь!

Вслуховується
В паморозі шепіт
Мисливець!

На випадок смертельної хвороби –
Чудовий гак
Над вугляним відром.

Неначе спис,
Холодний подих вітру
Оскаженілу спеку пронизав.

Зимова річка.
І чиясь дружина
Край берега все дивиться кудись.

В росинку вгледівшись,
Що з листячка звиса,
Себе, самотнього, під місяцем побачив.

НАКАЦУКА ІПЕКІРО

(1887–1946)

Накацука Іпекіро народився 1887 р. у м. *Курасікі*, а помер у 1946 р. у *Токіо*. Головною заслугою *Накацуки Іпекіро* можна вважати те, що він першим серед японських поетів ХХ ст. почав писати вірші звичайною розмовною мовою з притаманними цій мові граматиною та синтаксисом. Ця новація не дозволяла послідовно дотримуватися відповідних формальних правил побудови *хайку*, і поет без будь-яких вагань відкидає застарілі, як на його думку, жанрові традиції. У його віршах кількість складів і слів була така, яку поет вважав необхідною для реалізації авторського задуму й гармонійного завершення композиції поетичного твору.

Відкидає він також і традицію обов'язкового використання в *хайку* так званих "сезонних слів" ("кіго"), що вказували на те, про яку саме пору року йде мова у вірші.

Усі ці новації *Накацука Іпекіро* проголошує та обґрунтовує у своєму літературному маніфесті "Мої власні *хайку*" ("Дзісен *хайку*", 1910). У 1911 р. виходить у світ перший номер журналу "Експерименти" ("Сісаку"), заснований *Накацукою Іпекіро* разом із іншим відомим японським поетом-реформатором *Кавахітасі Хекітодо* (1873–1937). Але згодом *Кавахітасі Хекітодо* відмовляється від своїх революційних поетичних експериментів і повністю присвячує себе літературознавчій діяльності, зокрема дослідженню творчості *Йоси Бусона*. А *Накацука Іпекіро* з 1923 р. стає головним редактором заснованого ним кількома роками раніше ще одного літературного часопису "Кайко", який він очолює до самої смерті, відстоюючи на його сторінках свої реформаторські погляди на поезію.

*З волоссям на голівці
Рано-вранці
На білий світ з'явилось немовля.*

*Смарагдову траву
Корова
Покидає!*

*Духмяним травостоем
Пишиногруда
Прямус жінка.*

*У затінку
За возом сіна – шепіт.
Настало літо!*

*О, якби раптом
У вікні ранковім
З'явилась ньєнка в літнім кімоно!*

*Без змін
На виставку осінніх хризантем
Моє зображення із дзеркала з'явилось.*

*Під крики
Молодого вороння
Несуться хмари.*

*Далекий крик нічного кулика
В руках жіночих
Холодом озвався.*

*Кошу траву, крокуючи вперед,
А на моїх плечах –
Блакитне небо.*

*Сумний собака
З тулубом довгастим.
Городина цвіте.*

*Як тільки-но дружина за поріг,
Гліцинія аж сяє
Край віконця.*

*Мені чомусь так соромно завжди,
Коли я спалюю
Осітне сухотрав'я.*

*По білизні жаровні з порцеляни
Долоня ковзає.
О, батьківські краї!*

*Темніє ніч –
Чіткішими стають
Прожилки дерева на деревнім вугіллі.*

ТОМІТА МОППО

(1897–1923)

У півторатисячолітній історії японської поезії, мабуть, не було трагічнішої постаті, ніж постать *Томіти Моппо*. Здавалося, що доля навмисне обрала цього талановитого юнака для нескінченних знущань і постійних випробувань. Народившись 1897 р. в одному з найбідніших кварталів тодішнього *Токіо*, він у два роки став інвалідом і все життя пересувався лише за допомогою візка. Звідси, до речі, й походить його прізвисько “*Моппо*” (досл. з япон. “*дерев’яний крок/нога*”), яке потім стало літературним псевдонімом поета.

Злий фатум жорстоко переслідував усе життя не лише *Томіту Моппо*, а й усю його численну родину. Глухонімий брат і обидві сестри, які з дитинства змушені були займатися проституцією, аби якось прогодувати себе та допомогти своїй сім’ї, помирають молодими від туберкульозу. А сам поет у двадцять шість років гине у вогнищі страшної пожежі, що охопила старі дерев’яні райони *Токіо*, де він жив, відразу після руйнівного землетрусу 1923 р.

Не маючи змоги ходити до школи, допитливий хлопчик самостійно навчився читати й писати, ще в дитинстві закохався в поезію, а з 1914 р. починає регулярно надсилати до часопису “*Хототогісу*” (“*Зозуля*”) власні вірші.

Щоб заробляти на життя, він перепробував безліч професій, але будь-яку вільну хвилину завжди присвячував самоосвіті й поезії. У 1917 р. *Томіта Моппо* випадково знайомиться з *Араї Сейфу* (1897–1972) – майбутнім редактором літературного часопису “*Акане*” (“*Марена*”). Це був чи не єдиний щасливий епізод у його житті, оскільки саме *Араї Сейфу* вже після трагічної смерті поета зібрав докупи та опублікував першу і єдину збірку творів *Томіти Моппо* під назвою “*Моппо ку-сю*” (“*Збірка віршів Моппо*”). Ця невеличка збірка й зробила відомим ім’я поета серед шанувальників японської поезії.

*Рецепт від лікаря
Заповнюю рядками.
Холодна ніч.*

*Зриваються зі стелі
Таргани.
Ніч нескінченна!*

*Поблискують сідницями
Мурахи.
Весняне сонце!*

*Хоча б у сні побачити –
І смерть була б милішою:
Зима! Дерева! Вітер!*

*У прохолоді ночі
Із труни
Сестриччині покірні оченята.*

*Зненацька аж заскиглив
Від розпуки.
Осінні сутінки.*

*Студена ніч!
А як засвище протяг –
Зіщулюються навіть таргани.*

*Початок літа.
Трапеза ранкова:
Морська капуста разом із піском.*

*Уся родина хвора,
Ще й цикади
Перед ворітьми скиглять уночі!*

*Дивлюся на труну,
А в серці – порожнеча.
Осіnnий день.*

Завершуючи огляд, висловимо нашу впевненість у тому, що “*Антологія японської поезії: Хайку (XVII–XX ст.)*” І. Бондаренка безперечно знайде в Україні свого зацікавленого і вдячного читача, а також щире сподівання на те, що перекладач обов’язково продовжить свою роботу над новими перекладами з японської поезії.

¹ Термін *хайку* (досл. з япон.: “*комічний вірш*”) у його сучасному розумінні, тобто як означення окремого поетичного жанру, уперше запровадив у обіг *Масаока Сікі* (1867–1902) наприкінці XIX ст., використавши його у своєму літературному маніфесті “*Хайкай тайо*” (“*Принципи / форми / поезії хайку*”. – 1895 р.). До цього часу цей жанр, що відокремився від *танку* десь у XVI–XVII ст., традиційно називався *хокку* (досл. з япон.: “*початковий вірш*”). Своєрідним перехідним містком між ними був жанр *ренга* (*хайкай-но ренга*) – “*нанизані строфи*”, коли першу частину вірша (саме тому вона й називалася *хокку*) – 3 строфи (5-7-5 складів), писав один поет, а другу (*атеку*) – 2 строфи (7-7 складів) – інший.

² Ми навмисно намагалися відбирати для прикладів одні й ті ж японські *хайку*, щоб дати читачеві можливість краще побачити особливості перекладацького стилю й певною мірою самостійно оцінити майстерність того чи іншого перекладача.

³ *Бондаренко Іван Петрович* народився 1955 р. у м. Коропі на Чернігівщині. Закінчив Петербурзький (Ленінградський) університет, аспірантуру й докторантуру Одеського університету ім. І. І. Мечникова. Лінгвіст, доктор філологічних наук, автор понад 100 опублікованих робіт, серед яких статті, підручники, монографії (*Російська мова японських мореплавців (XVIII ст.)*. – Японія, Нара: *Тенрі-дайгаку*, 1996. – 230 с.; *Російсько-японські мовні взаємозв'язки XVIII ст.* – Одеса: *Астропринт*, 2000. – 400 с.); співавтор (разом із Хіно Такао) перших українсько-японських та японсько-українських словників (*Українсько-японський словник*. – Київ: *Альтернативи*, 1997. – 250 с.; *Японсько-український, українсько-японський словник. Навчальний словник японських ієрогліфів*. – Київ: *Альтернативи*, 1998. – 592 с.; *Японсько-український кишеньковий словник*. – Одеса: *Астропринт*, 2000. – 330 с.).

⁴ Японські імена та прізвища наводяться так, як це заведено в Японії: спочатку – прізвище, а потім – ім'я.

⁵ *Кото* (?) – японський тринадцятиструнний музичний інструмент.

ЛІТЕРАТУРА

Японська... Японська лірика феодальної доби. / Пер. з япон. та стаття Ол. Кремена. Харків, 1931.

Місяць над Фудзі. 100 японських хокку. / Пер., вступне слово та прим. Омеляна Масикевича. Київ, 1971.

Ісікава Такубоку. Лірика. / Пер. та передмова Г. Туркова. Київ, 1984.

Мацуо Басьо. Поезії. / Упоряд., пер., передмова та прим. Г. Турков. Київ, 1991.